Losbandige ganzenjongen

BIOLOGIE Ooit overwinterden brandganzen alleen in Nederland, nu broeden ze er ook. Dat komt doordat de jongen eigenwijs zijn.

Marion de Boo

Brandganzen trekken tegenwoordig later weg uit Nederland dan vroeger – áls ze wegtrekken. FOTO DE BATS & KÖHLER

Brandganzen hebben hun trekgedrag de laatste decennia revolutionair veranderd. Jongvolwassen ganzen kijken de traditionele trekroutes steeds minder van hun ouders af, maar gaan vaker zelf op avontuur. Daardoor zijn de laatste 20 tot 30 jaar overal nieuwe broedpopulaties langs de traditionele trekroute ontstaan. Bijvoorbeeld op plekken rond de Oostzee, die vroeger alleen als pleisterplaats op de trekroutes naar Rusland dienden. Bovendien blijven steeds meer brandganzen in Nederland broeden, waar ze vroeger alleen maar kwamen overwinteren.

"Het mooie aan het trekgedrag van die brandganzen is dat het nu ineens zo sterk verandert", zegt de Wageningse bioloog Rudy Jonker, die vorige week is gepromoveerd op een onderzoek naar de brandganzen. Hij is zelf geboren in Kenia, zijn ouders waren als ontwikkelingswerkers altijd onderweg. Eén broer is piloot, de ander vrachtwagenchauffeur. "Trekken zit echt in onze familie, het heeft mij altijd gefascineerd."

Tot ongeveer 1980 vertrokken brandganzen omstreeks half april uit Nederland naar het hoge noorden. Halverwege de reis, op waterrijke pleisterplaatsen in Estland, werd de familieband steeds losser. Eenmaal op de arctische toendra aangeland zijn de jongen van het vorige jaar zelfstandig en beginnen hun ouders aan het nieuwe broedseizoen.

Tegenwoordig echter vertrekken de brandganzen pas half mei uit Nederland, áls ze nog wegtrekken. Vergeleken met vroeger reizen ze veel sneller: ze komen nog steeds begin juni op de toendra aan en beginnen dan meteen met broeden. Jonker: "Jonge ganzen kopiëren het trekgedrag van hun ouders – net als bij kraanvogels, zwanen en ooievaars. Het gezinsleven is hecht, er wordt veel in de opvoeding geïnvesteerd en terecht – een individuele brandgans kan wel 15 tot 20 jaar oud worden, dus opvoeden loont de moeite."

Merkwaardig genoeg wordt tegenwoordig het gezinsverband al vóór de voorjaarstrek verbroken. "Dat laat meer ruimte voor avontuurlijk gedrag van de jongen", zegt Jonker: "Misschien sluiten ze zich bij een verkeerde groep aan, waardoor ze niet in Rusland maar op Spitsbergen belanden. Of misschien belanden ze in tienergroepen waaruit ze worden weggepest en vinden ze helemaal geen aansluiting."

De sterfte onder deze jonge verkennende ganzen is relatief hoog. Maar doordat de kinderen meer op avontuur gaan, stijgt ook de kans dat groepjes ganzen nieuwe broedgebieden ontdekken. En als er dan eens een mooie nieuwe broedplek wordt ontdekt, levert dat veel voordeel op. "Het kan voor ouders de moeite waard zijn om negen jongen op te offeren als de tiende een nieuwe populatie sticht", zegt Jonker.

Zuid-West Nederland, en met name de slikken langs het Krammer Volkerak raken in trek. Vroeger spoelden legsels langs de waterkant gemakkelijk weg, maar de Deltawerken hebben het waterpeil gestabiliseerd. Jonker: "Toen ik voor het eerst op de toendra kwam was ik heel verrast om te zien hoe sterk dat toendralandschap op de Zeeuwse delta lijkt, even afgezien van het ontbreken van de dijken. Logisch dat ze ook hier gaan broeden. En als daar eenmaal een groepje mee begint, sluiten steeds meer jonge ganzen zich daarbij aan. Zo ontstaan overal nieuwe ganzenbroedpopulaties."

Tussen de voorheen gescheiden populaties heeft ook door de lossere familiebanden ook steeds meer uitwisseling plaats, blijkt uit genetisch onderzoek. Jonker ontwikkelde speciaal voor de brandgans een set van maar liefst 374 genetische markers. Daarmee kon hij het DNA van individuele brandganzen uit Rusland, Nederland, Zweden, Groenland en Spitsbergen vergelijken. Er blijkt vooral grote genetische uitwisseling te bestaan tussen Rusland en Nederland, en ook wel tussen Nederland en Spitsbergen. Uit het DNA-patroon blijkt dat deze uitwisseling tussen ganzenpopulaties pas hooguit vijf tot tien generaties gaande is.

Echtscheidingen

In de 'tienergroepen' proberen jonge ganzen relaties uit, het is nu weer eens aan en dan weer uit, totdat ze op ongeveer tweejarige leeftijd een vaste partner hebben waarmee ze dan gaan broeden. "Echtscheidingen zijn zeldzaam, al komt het wel eens voor als zij vindt dat hij te weinig helpt met broeden, of als hij op haar uitgekeken raakt", zegt Jonker.

Op zich is er weinig mis met broeden op de toendra. Bij temperaturen van vijf tot tien graden boven nul blijft het gras 's zomers jong, mals en eiwitrijk. Onder de middernachtszon kun je de klok rond veilig grazen. In Nederland wordt het in de schemering te gevaarlijk in de wei. Pas uit het ei scharrelen de jongen al zelfstandig rond. Soms lopen ouders nadrukkelijk naar een plantje toe en trekken eraan, waarna de jongen gaan meedoen – dit wordt *social foraging* genoemd. Maar al snel hebben de jongen de smaak te pakken. Daarna blijven de ouders voortdurend paraat. Ze waken tegen roofdieren en houden andere ganzenfamilies op afstand. Terwijl ma loopt te eten houdt pa de wacht en na vijf tot tien minuten zijn de rollen omgedraaid. "Stellen die elkaar misschien nog niet zo vertrouwen, wisselen vaker", zegt Jonker.

Zeearend

In de herfst vliegen de Arctische ganzen terug naar Nederland. Ze blijven de hele winter als gezin bij elkaar. Als het nieuwe broedseizoen eraan komt, stoten de ouders hun jongen af. Opvallend is dat de overlevingskansen van jonge brandganzen die niet op trek gaan tweemaal zo groot zijn als die van ganzen die wél op trek gaan. Niet trekkende brandgansouders kappen al in november met hun ouderzorg – blijkbaar hebben zij alle vertrouwen in de toekomst van hun kroost. Jonker: "Het feit dat niet-trekkende brandganzen zoveel korter voor hun jongen zorgen dan trekkende brandganzen is een succesvolle aanpassing aan hun nieuwe Nederlandse levensstijl. Intussen moeten deze niet-trekkende ganzen weer meer investeren in hun eigen gezondheid, want je hebt hier meer ziektes en parasieten dan op de toendra en dat kost ook extra energie. Maar het scheelt ze natuurlijk wel 3.000 kilometer vliegen."

Vast staat dat de reis naar het hoge noorden tegenwoordig veel gevaarlijker is geworden. In de jaren zestig waren er nauwelijks roofvogels over door vergiftiging met het bestrijdingsmiddel DDT, maar nu zijn ze weer helemaal terug. Jonkers simulatiemodel laat zien dat de zeearend – en dan vooral de angst voor de zeearend – een groot effect heeft. "Als ergens tienduizend ganzen zitten en er komt een zeearend aan, stuiven ze allemaal op, blijven rondjes vliegen, durven niet meer te eten en dan kunnen ze niet genoeg opvetten voor hun trektocht. In het veld zie je niet zo vaak een zeearend een gans verschalken, omdat de ganzen voortdurend waakzaam zijn. Zelfs als er een reiger of een kraanvogel overvliegt, die in silhouet enigszins op een zeearend lijkt, dan vliegen al die ganzen in dolle paniek op. De zeearend beperkt het voedselaanbod, hij creëert wat men noemt een *landscape of fear*."

Zeearenden kunnen de overlast van ganzen beperken, zegt Jonker, en dat is beter dan afschieten zoals beleidsmakers willen "Want die ganzenpopulaties zijn nu zo in beweging dat jacht in Nederland andere ganzen alleen maar zou aanmoedigen om de open plekken op te vullen. Terwijl een zeearend in zijn eentje in een kwartier tienduizend ganzen bang kan maken."

Brandganzen scheppen langs hun trekroutes steeds meer broedplaatsen, onder meer in Nederland

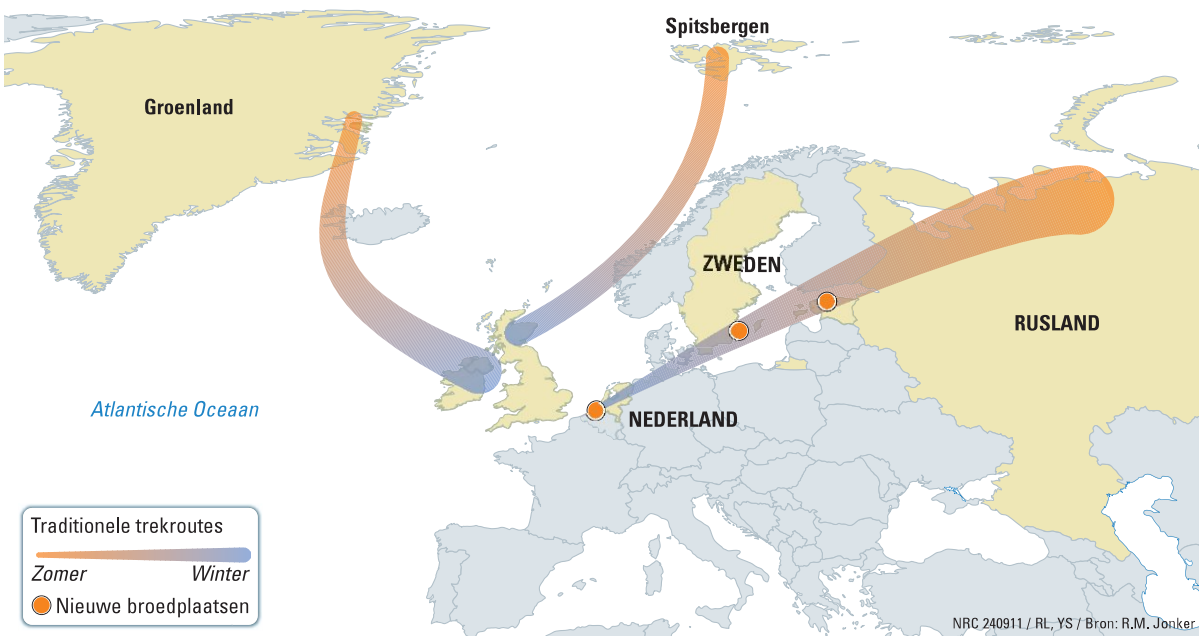

In totaal leven er zo'n 800.000 brandganzen op aarde. Daarvan broeden er zo'n 700.000 op de Russische toendra. In 1960 telde Rusland maar 25.000 brandganzen.
De Russische populatie trekt 's winters via de Baltische staten naar Nederland. Een andere populatie overwintert in Schotland en Noord-Engeland en broedt 's zomers op Spitsbergen. Een derde populatie overwintert in Ierland en Schotland en broedt 's zomers op Groenland.
Sinds 1982 blijven steeds meer brandganzen in Nederland broeden. In 2009 werden 34.000 individuen geteld.